

DAIVA MURMULAITYTĖ

*Lietuvių kalbos institutas*LEKSEMA TRADICINIAME ŽODYNE IR ELEKTRONINĖJE LEKSIKOS
DUOMENŲ BAZĖJE

Įvadas

Leksema [1] – tai leksikografinis vienetas (žodis, frazeologizmas, sudėtinis terminas ar pavadinimas, žodžio dalis), paimtas viena kuria savo reikšme. Daugiareikšmį leksikografinį vienetą, žodynuose pateikiamą vienu straipsniu, gali sudaryti kelios, rečiau – keliasdešimt leksemų. Žodyninis straipsnis yra pagrindinis aiškinamųjų žodynų struktūros vienetas. Įprasta manyti, kad jame pateikiama visa žodyno rengėjų numatyta pateikti informacija apie straipsnio antraštėje įrašytą leksikografinį vienetą (lemą). Tačiau ne visada žodyniniame straipsnyje apie viena leksikografini vieneta pateikiama „viskas ir nieko daugiau“, t. y. visi jį sudarantys duomenys yra susiję tik su straipsnio lema ir struktūros požiūriu yra pateikiami tiksliai. Kartais informacija apie vieną leksikografinį vienetą pateikiama keliuose straipsniuose (ją išskaidant ar dalį jos pakartojant), pvz., vediniai ir įtraukiami į pamatinio žodžio straipsnį, ir pateikiami atskiru straipsniu. Tarkim, žodžio degimas duomenims DŽ6e [2] skirti net trys straipsniai, žodžio akėjimas – du:

degimas (2)

→ d e g t i

degimas ppr. dgs. (2)

išdegusi vieta (pieva, pelkė, miškas)

dėgti, dėga, dėgė

1. būti ugnies veikiamam, nykti ugnyje, liepsnoti: *Sausos malkos gerai dėga. Dėgamosios dujos. Laužas dėga. Nėdegamas stogas. [...]*

14. prk. nerimti, nestygti: *Jis tik dėga lėkti.*

degėj||as, ~a dkt. (1).**degik||as, ~ė dkt.** (2): *Plytų ~ai.***degimas** (2)**akėjim||as** (1)

1. → a k ė t i (veiksmas).

2. suakėta dirva: *Nevaziuok per**~us;***akė||ti, ~ja, ~jo**akėčiomis purenti dirvą: *Vienas**sėja, kitas ~ja. ~jamas arklys*

(juo galima akėti).

~jimas (1)

Viename straipsnyje gali būti kito leksikografinio vieneto, nepateikiamo žodyne atskiru straipsniu, duomenų, – tarkim, kai antraštinis žodis iliustruojamas jo vediniais (deminutyvais):

bāt||as (2)

ant kojos aunamas odinis ar guminis gaminys su aulais ar be aulų:

B. trina, spaudžia koją. ~ų pora. ~ais (~ūs) avėti, autis. Lengvi vasariniai ~ai. ~ėliai, ~ūkai. Nustovalyk ~ūs. ~ai gerti prašo [...]

(DŽ_{6e}).

Kartais straipsnyje yra duomenų, išskirtinų darybos, morfologijos ar kt. aspektu, tačiau formos požiūriu pateikiamų kaip atskiros leksemos. Pavyzdžiui, sangražiniai veiksmazodžiai ir įvardžiuotinės būdvardžių formos BŽ [3] pateikiami kaip atskiros reikšmės ar reikšmės atspalviai:

nudanginti *nudangina, nudangino* vksm. (k) šnek. 1. (l k) nugabenti, nuvežti, nunešti: *Visus daiktus nudangino į sandėlą.* 2. sng. nuvykti, nuvažiuoti, nukeliauti, nueiti: *Kaip tei nusidanginote – kas jus pavežė?* 3. sng. (l k) nusikelti gyventi kitur; nusigabenti, nusikraustyti: *Jie nusidangino į miestą. | Žiemoti gandrai nusidangina į Pietų Afriką.* 4. nukišti, paslėpti, prarasti: *Kur nudangina kepurę? Vės atsiemiau brėžinius – jau buvo nudanginę.*

įamžinti, *įamžina, įamžino* vksm. (k) padaryti amžiną, amžinai išliekanti: *Knýgoje įamžinti dramatiško laikotarpio įvykiai. Priešiniuosė dailininkas įamžino daug Mažosios Lietuvos vaizdų.* sng. *Siėkia įsiámžinti.*

absoliutūs, **absoliuti** bdv. (4) 1. visiškas, visa apimantis: *Absoliuti daugumà* (daugiau kaip pusė). *Absoliuti tylà. Absoliuti pasaulio čiuožimo čempionė.* 2. įvd. žr. absoliutinis 2: *Absoliučioji monárchija.*

Dažnai formali straipsnio struktūra tiksliai neatitinka semantinės leksikografinio vieneto struktūros, t. y. kelios leksemos pateikiamos pažymėtos vienu reikšmės numeriu, apibrėžiamos apibendrintai ir tik iš iliustracinių pavyzdžių aišku, kad užfiksuotos kelios reikšmės ir pan. (išsamiau apie tai žr. 4-ajame šio straipsnio skirsnyje).

Akivaizdu, kad leksemos vieta tradicinio žodyno straipsnyje nėra vienareikšmiškai apibrėžta. Dėl šios ir kitų priežasčių, kuriant *Dabartinės lietuvių leksikos duomenų bazės* (toliau – DLDB [4]) duomenų struktūrą ir tuo tikslu studijuojant įvairių tradicinių ir elektroninių aiškinamųjų žodynų sandarą, palaipsniui pasidarė aišku, kad pagrindiniu šios bazės duomenų struktūros vienetu laikytina leksema, o ne visas leksikografinis vienetas, žodyninis jo straipsnis. Iš esmės DLDB bus tokių leksemų kartoteka. Sukurti universalią viso leksikografinio vieneto kortelę, atsižvelgiant į visus netipinius atskirų leksemų ir kitos rūšies duomenų, pateikiamų kaip leksemos, atvejus, būtų pernelyg sudėtinga ir vargu ar racionalu.

Šiame straipsnyje pasitelkus pavyzdžius iš įvairių žodynų apžvelgiami keli tokių formos požiūriu netikslaus duomenų pateikimo atvejai, kartu su kitomis priežastimis paskatinę DLDB kurti kaip leksemų kartoteką.

1. Neretai tam tikromis reikšmėmis gali būti ar beveik visada yra vartojamos tik kai kurios žodžio formos, todėl minėtoje duomenų bazėje tokią medžiagą racionaliau atrodo kaupti kaip leksemas. Pavyzdžiui, vartant DŽ_{6e} krito į akis kai kurių dantų pavadinimų, tiksliau, juos apibūdinančių būdvardžių, pateikimas:

iltin||is, ~ė (1)→ i l t i s : ~iai *dantys*;**krūmin||is, ~ė (1)**1. → k r ū m a s 1 : ~ės *vyšnios*.2. išsikerojęs: ~iai (*kamuoliniai*) *debesys*. ~ė *gaidžio, vištos skiauterė*.3. įsišaknijęs: *K. dantis*;**garánkštín||is, ~ė (1)**→ g a r a n k š t i s 2 : *G. dantis* (*krūminis*).

Beje, būdvardžio *protinis*, -ė straipsnyje vartoseną su daiktavardžiu *dantis* apskritai nepateikiama:

prôtin||is, ~ė (1)→ p r o t a s 1 : *P. darbas*. ~ė *veikla*.

Akivaizdu, kad bendrinėje kalboje šie būdvardžiai gali būti tik vyriškosios giminės, nes vartojami tik su žodžiu *dantis*. Tačiau straipsnio antraštės rodo ką kita. Antai trys būdvardžio *krūminis* leksemos pateikiamos straipsnyje, kurio antraštėje įrašytos abiejų būdvardžio giminių formos, o trečioji reikšmė nepažymėta pažyma *v.* (vyriškoji giminė). Akademiniame *Lietuvių kalbos žodyne* šie žodžiai taip pat pateikiami kaip ir kiti būdvardžiai, straipsnio antraštėje įrašant abiejų giminių formas, tačiau šiuo atveju tai yra visiškai pateisinama, nes LKŽ₆ apstu ir vartosenos pavyzdžių su tokiomis formomis: *krūminė dantis, iltinės dantys, aš iškūliau krūmines dantis neteisiojo* ir kt., – juk *dantis* tarmėse ir senuosiuose raštuose gali būti ir moteriškosios giminės. Dabartinėje bendrinėje kalboje *dantis* yra tik vyriškosios giminės ir į tai reikia atsižvelgti pateikiant tik su šiuo žodžiu vartojamus būdvardžius. Būdvardžio *krūminis* duomenis DLDB laikant ne vienoje kortelėje, o išskaidytus į leksemas ir jau atskirose kortelėse kaupiant atitinkamus vartosenos pavyzdžius, būtų akivaizdu, kad, pavyzdžiui, moteriškosios giminės formoms trečioji reikšmė nebūdinga, šia reikšme jos nevartojamos. Todėl kitaip formuotinas ir viso leksikografinio vieneto straipsnis, o kai kuriuos žodžių junginius galbūt reikėtų iškelti į atskirą straipsnį. Beje, BŽ matyti polinkis atskirai iškelti žodžių junginius *iltinis dantis, krūminis dantis, protinis dantis*, o ne išskirti dar vieną, tik tokiame junginyje įmanomą būdvardžio reikšmę.

2. Žodynai dažnai pateikia ne tik visiškai susiformavusias žodžių reikšmes, bet ir reikšmių atspalvius. Riba tarp jų yra gana sąlygiška. Vieni žodynai tuos pačius dalykus laiko reikšmės atspalviais, kiti – savarankiškoms reikšmėms; plg.:

būtel||is (1)

stiklinis indas su siauru, užkemšamu kaklu; kiekis, telpantis į tokį indą: *Alaus, sulčių b. Vaistų ~ūkas. Geria iš viso ~io. Pirkau du ~ius pieno. Išgėriau ~į pieno* (DŽ_{6*}).

anglojęzyczny ~ni «o ludziach: posługujący się językiem angielskim; o krajach: zamieszkały przez ludność posługującą się językiem angielskim; o książkach, gazetach itp.: napisany w języku angielskim»: Pisarz a. Kraje a-e. (NSJP)

1 máur||ai dgs. (1)

šiaurės vakarų Afrikoje - Mauritanijos gyventojai berberai; viduramžiais - arabai, užkariavę tą šalį ir sumišę su čiabuviais; Pirėnų užkariautojai musulmonai; Šri Lankos čiabuvių ir atsikėlėlių arabų mišrūnai. [...] (DŽ_{6*}).

bottle¹ [...] **1** a container, esp. for liquids, usually made of glass, earthenware, or plastic and having a relatively narrow neck **2** the amount that a bottle holds [...] (W)

anglakalbis, anglakalbė bdv. (2)

1. kalbantis anglų kalba: *Universitetė dėsto kvalifikuoti anglakalbiai dėstytojai.* **2.** pateikiamas, pateiktas anglų kalba: *Knėgų riėnkoje vėrauja anglakalbės literatūros vertimai.* **3.** kuriame kalbama anglų kalba: *Naujėji emigrantai stėngiasi pritėpti prie anglakalbės aplinkės.* (BŽ)

māurai¹ dkt. dgs. (1) **1.** viduramžiais - Pirėnų pusiasalio ir Šiaurės Afrikos arabai, sumišę su berberais. **2.** Šri Lankos etninė grupė - vietinių genčių, susimaišiusių su atsikėlėliais arabais, palikuonys. (BŽ)

Turint galvoje leksikografinio vieneto semantinę raidą ilgainiui tie patys duomenys gali būti traktuojami ir pateikiami kitaip nei anksčiau, pavyzdžiui, tam tikrus paprastai sistemingai išskiriamus reikšmės atspalvius nutarus laikyti savarankiškomis leksemomis. Todėl ir šiuo atveju atrodo tikslinga aptariamojoje duomenų bazėje leksemas ir jų atspalvius kaupti į atskiras korteles. Tačiau tuomet iškyla reikšmės atspalvio apibrėžties formulavimo klausimas. Štai kaip reikšmės atspalviai apibrėžiami įvairiuose žodynuose:

sir|enà, ~ėnos (2) [...]

2. prietaisas duoti garso signalui; **pats tas signalas** [...] (DŽ₆₀);

krepšėlis dkt. v. (2, 3) nedidelis krepšys (1); **jame telpantis kiekis** (MLKŽ);

mezgyklà dkt. (2) mezgimo įmonė, cechas: *Trikotàžo [piřštinų] mezgyklà. Įsteigti mezgyklà. | jo(s) patalpos.* (BŽ);

miėlės dkt. dgs. (4) vienaląščiai grybeliai, sukeltantys rūgimą. | **jų produktas kam rauginti**: *Vyno [alaūs] miėlės. Pyrãgas su mielėmis kėptas. Mielės reikia ištrinti su cùkrumi.* [...] (BŽ);

sirtàkis dkt. (2) greitėjančio tempo porinis graikų liaudies šokis, šokamas eile ratu. | **jo muzika** (BŽ);

cėzaris [pagal Romos valst. veikėjo Gajaus Julijaus Cezario (lot. Gaius Iulius Caesar) vardà],

Romos imperatorių garbės vardas ir titulas; monarcho aukščiausias titulas; **valdovas, turintis šį titulà.** (Interleksis);

fistulė (1) kanalas iš ligos židinio į laukà; **vamzdelis tokiam kanalui** (MTŽŽ);

IZVEIDE s. *Darbību kopums, kas veicams, (ko) veidojot, radot; šīs darbības rezultāts; izveidojums.* Skulptūras i. Romāna tēlu, sižeta i. (LVV);

1. **БОБ**, -а; Стручок, плод растения из сем. бобовых. || Разг. **Семя из такого стручка.** (БТСРЯ);

КЛОУНАДА, -ы; ж. 1. Цирковой жанр – шуточные или сатирические сценки, разыгрываемые клоунами. 2. Клоунская сценка; **текст такой сценки.** (БТСРЯ);

brace¹ [...] n. [...] 5 a) either of the signs {}, used to connect or enclose words or items to be considered together b) **such a sign used to connect two or more staves** c) the set of staves **so connected** [...] (W).

Iš šių pavyzdžių matyti, kad reikšmės atspalvių apibrėžtys, vengiant kartoti pagrindinės reikšmės apibrėžtyje pateiktą informaciją, dažnai formuluojamos siejant su pagrindinės reikšmės apibrėžtimi, kai kuriuos dalykus tik nurodant, paminint kaip jau žinomus. Taip gali būti siejamos ir atskiros žodžių reikšmės, pvz.:

žėmė *uns. dkt. m. (2, 8) 1. (Žėmė)* dangaus kūnas, kuriame gyvena žmonės: *Žėmė sūkasi aplink Săulę. ◦ Aplink Žėmę sūkasi Mėnūlis. 2.* (ir *dgs.*) to dangaus kūno paviršiaus sluoksnis; tą sluoksnį sudarantį medžiaga: *Augalų šăknys áuga žėmėje. ◦ kăsti žėmę [žėmės] 3.* paviršius, kuriuo vaikščiojama: *Atsiguliau ant žėmės po obelimi. [...]* (MLKŽ);

grimas *dkt. (2) 1.* kosmetikos priemonės (pieštukai, dažai, pudra ir kt.) išvaizdai, veido išraiškai keisti, ppr. vartojamos artistų: *Āktoriai nuolatės vartója grimą. Po spektaklio jis nusivălė grimą. Vėidas be grimo. 2.* šiomis priemonėmis pakeista išvaizda: *Tăvo puikūs grimas.* (BŽ).

Kadangi tradicinių žodynų straipsniai paprastai nuosekliai skaitomi nuo pradžios iki galo arba kol randama rūpima informacija, tai toks reikšmių atspalvių ar reikšmių aiškinimas yra suprantamas ir patogus skaitytojui. Ir tai atsveria tą dalykinį netikslumą, kad reikšmės atspalvio (ar tolimesnės reikšmės) apibrėžtis pati savaime yra trūkstama ir neaiški be pagrindinės (ar ankstesnės) reikšmės aiškinimo. Elektroninėje duomenų bazėje reikšmės atspalvio duomenis laikant atskirai nuo pagrindinės reikšmės duomenų, t. y. pildant jam atskirą kortelę, susijusią apibrėžtį reikėtų tikslinti, taigi reikšmės atspalvį reikėtų apibrėžti kitaip, išbaigta, kad jis būtų suprantamas pats savaime, arba toje apibrėžtyje turėtų būti tiesioginė nuoroda į pagrindinę reikšmę. DLDB tai galėtų atrodyti taip:

BŽ:
mezgyklà *dkt. (2)* mezgimo įmonė, cechas: *Trikotăžo [piřštinų] mezgyklà. Įsteġti mezgyklà. | jo(s) patalpos.*

grimas *dkt. (2) 1.* kosmetikos priemonės (pieštukai, dažai, pudra ir kt.) išvaizdai, veido išraiškai keisti, ppr. vartojamos artistų: *Āktoriai nuolatės vartója grimą. Po spektaklio jis nusivălė grimą. Vėidas be grimo. 2.* šiomis priemonėmis pakeista išvaizda: *Tăvo puikūs grimas.*

DLDB:
mezgyklà *dkt. (2)*
1. mezgimo įmonė, cechas: *Trikotăžo [piřštinų] mezgyklà. Įsteġti mezgyklà. 1.1.* mezgimo įmonės, cecho patalpos.

grimas *dkt. (2)*
1. kosmetikos priemonės (pieštukai, dažai, pudra ir kt.) išvaizdai, veido išraiškai keisti, ppr. vartojamos artistų [...];
2. šiomis priemonėmis [grimas 1] pakeista išvaizda [...].

3. Dar viena priežastis, paskatinusi pagrindiniu DLDB duomenų struktūros vienetu laikyti leksemą, buvo lizdinis vedinių, pirmiausia veiksmažodžių abstraktų, ypatybių ir veikėjų pavadinimų pateikimas įvairiuose žodynuose. Pavyzdžiai iš DŽ_{6e}:

pakálbín||ti, ~a, ~o

1. *prž. p a k a l b ė t i* 1: *Praeidamas visados ~a.*

2. pavadinti, pakviesti: *~k ir jį, gal eis.*

~imas (1);

akýl||as, ~a (1)

1. kuris gerų akių, greit pastebi: *Laukas a., miškas ausylas (tts.).*

2. gudrus, guvus, gabus.

~ai *prv.:* *~ai saugok daiktus.*

~ybė (1).

~ūmas (2): *Jo dideliu ~umū visi stebėjosi.*

Taip pat arba panašiai jie pateikiami ir daugelyje kitų žodynų:

dēgti, dēga, dēgē *uks. (1) (kas)* 1. skleisti liepsnā; *Dūjos [laužas] dēga.* 2. šviesti; *Elektrā [lampa] dēga.* 3. būti naikinamam ugnies; *Žiūrēk, nāmas dēga!* [...]

degimas *dkl. v. (2, 1) (MLKŽ);*

JŪTELĪGS *ip.; jūtelīgi, apst. Pārlietu jūtīgs; sentimentāls.* Jūtelīgi reaģēt uz visu. / **jūtelība**, *s.; jūtelīgums*, *v. (LVV);*

MILZĪGS *ip.; milzīgi, apst. (2).* 1. ļoti liels (*pēc apjoma, intensitātes, kvalitātes*). *M. vīrs, lācis. Milzīga rūpnīca. M. attālums. Milzīgi viļņi. M. ļaužu pūlis. M. prieks.* 2. *apst.; sar. Ļoti (par daudzumu, apjomu, arī intensitāti). Milzīgi daudz ļaužu. Milzīgi liels koks. Milzīgi liels prieks.* / **milzīgums**, *v. (LVV) [5];*

СТАРОВО́ЕР, *-а; м.* 1. Последователь и сторонник старообрядчества, старообрядец. *Староверы Сибири. Книги староверов. Староверы крестятся двумя перстами. Убеждения староверов.* 2. *Шутл.* Человек, когорый придерживается старых привычек, правил, вкусов. *Я, наверное, с.: с трудом принимаю новое.* < **Старове́рка**, *-и мн. род. -рок. дат. -ркам ж. (ВТСРЯ);*

ПИСА́ТЕЛЬ, *-я; м.* Тот, кто профессионально занимается литературной деятельностью. *Известный п. [...]* < **Писа́тельница**, *-ы; ж. Писа́тельский*, *-ая, -ое. П. талант. [...]* (ВТСРЯ);

ПО́ВАР, *-а, мн. -á, -бá, м.* Мастер по приготовлению пищи. *Школа поваров.* || *ж. повары́ха, -и.* || *прил. поварско́й, -áя, -бе.* (СРЯ);

ВПРА́ВИТЬ, *-влю, -вишь; впра́вленный; -лен, -а, -о; св. что.* 1. Вставить на свое место (вывихнутые суставы, конечности). *В. вывих. [...]* 2. *что во что.* Вделать, вставить во что-л. *В. стёкла в оправу очков.* 3. *обычно страд. прич. прош. Разг.* Всунуть во что-л.; заправить. *Брюки вправлены в голенища.* < **Вправля́ть**, *-яю, -яешь; нсв. Вправля́ться, -яется; страд. Вправле́ние, -я; ср. (1-2 зн.). Впра́вка, -и; ж. (1-2 зн.).* (ВТСРЯ);

ПРИЧИТА́ТЬ, *-áю, -áешь; несов.* 1. Плакать, приговаривая, жалуясь на что-н. 2. Исполнять обрядовый плач (во 2 знач.). [...] || *суц. причита́ние, -я, ср.* (СРЯ);

reject [...] *vt.* [...] **1** to refuse to take, agree to, accede to, use, believe, etc. **2** to discard or throw out as worthless, useless, or substandard; cast off or out **3** to pass over or skip from (a record set by a record changer) without playing **4** to throw up (food); vomit **5** to rebuff; esp., to deny acceptance, care, love, etc. to (someone) [*a rejected child*] **6** *Physiol.* to fail to accept immunologically (a part or organ grafted or transplanted into the body) – *n.* a rejected thing or person – **SYN.** **DECLINE** – **reject** | **ee** *n.* – **reject** | **er** or **rejector** *n.* – **rejection** *n.* – **rejective** *adj.* (W)

Žodyninio straipsnio formavimas darybos lizdo (tegu ir neišsamaus) principu – išties patogus ir naudingas būdas pateikti papildomos informacijos apie antraštinį žodį, šiuo atveju – apie jo darybinius ryšius. Tačiau akivaizdu, kad iš tokio pateikimo (beveik) nieko negalima spręsti apie abstrakto ar kito vedinio semantinę struktūrą, vartoseną, stilistinius ypatumus ir kt., nes pateikiami duomenys yra minimalūs – paprastai viena kita morfologijos, kirčiavimo ar kt. pažyma. Tokiais atvejais viename straipsnyje pateikiami keli savarankiški leksikografiniai vienetai ir informacija apie juos nėra vienodai išsami. Iš dalies dėl šios priežasties BŽ tokius vedinius nutarta išskirti į atskirus straipsnius ir pateikti visas reikšmes, kuriomis jie vartojami bendrinėje kalboje, pvz.:

įbrukimas dkt. (2) → įbrukti 1–3 | sngr.;

parpimas dkt. (2) šnek. 1. → parpti 1: *Variklio parpimas.*
2. → parpti 2, 3.;

diegimas dkt. (2) 1. → diegti 1, 3. 2. → diegti 2:
Progresyviųjų technologijų diegimas.;

drebėjimas dkt. (1) 1. → drebėti 1: *Nuolat vyksta žemės drebėjimai.* 2. → drebėti 2–4.;

guldymas dkt. (1) → guldyti 1–5.;

iškilimas dkt. (2) 1. → iškilti 1, 2, 3, 9. 2. → iškilti 8:
Asmenybių [žvaigždžių] iškilimas. 3. aukštesnė vieta; pakilimas,
kalva: *Kalnas su dviem iškilimais.;*

žerimas dkt. (2) 1. → žerti 1, 2, 4–9. 2. → žerti 3. | sngr.;

pasakiškumas dkt. (2) 1. → pasakiškas 1, 2.
2. → pasakiškas 3: *Kituosė dviejuosė filmuose – dar daugiaū pasakiškumo, atėjusio iš sakmių.*

Sukurti gerą (trumpą, aiškią ir svarbiausia, tikslią) neleksikalizuoto abstrakto apibrėžtį labai sudėtinga, todėl paprasčiausia ir aiškiausia jį paaiškinti darybos atžvilgiu, t. y. nurodyti jo pamatinį žodį. Tokie straipsniai šiame žodyne neretai sudaromi vien iš nuorodų, o taupant vietą kelios leksemos dažniausiai pateikiamos pažymėtos vienu reikšmės numeriu (jei nerasta tinkamų vartosenos pavyzdžių joms iliustruoti ir pan.). Todėl pateikiama informacija vis tiek lieka netiksli, nors ir išsamesnė nei DŽ_{6c}.

Abstraktus pateikiant BŽ rengėjų pasirinktu būdu realus jų semantinės struktūros vaizdas išryškėja ne iš karto, tad šis būdas nėra nei visai tikslus, nei (kaip ir kiekvienas nuorodinis aiškinimas) patogus vartotojui. Neįsigilinus ir nesuskaičiavus nurodytų pamatinio veiksmožodžio leksemų eilės numerių atrodo, kad abstraktas turi mažiau reikšmių, nei jų yra iš tikrųjų. Pavyzdžiui, *įbrukimas* ir *guldymas* pateikiami taip pat kaip vienareikšmiai žodžiai, nors iš tiesų pirmasis turi tris, o antrasis – penkias reikšmes. Iš straipsnio struktūros atrodytų, kad *iškilimas* yra trireikšmis vedinys, tačiau suskaičiavus visas nurodyto pamatinio veiksmožodžio leksemas pasirodo, kad tų reikšmių yra šešios. Be to, daiktavardžių *diegimas* ar *žerimas* reikšmių eilės tvarka anaipol nereiškia, kad antraisiais numeriais pažymėtos jų leksemos, kurios remiasi antrąja veiksmožodžio *diegti* ir trečiąja veiksmožodžio *žerti* reikšmėmis, yra retesnės ar kaip nors kitaip vartosenos požiūriu skiriasi nuo kitų, pateiktų kaip viena, pirmoji, leksema. Jų skyrimo pagrindas abiem atvejais yra visiškai formalus – vedinio *diegimas* straipsnyje taip padaryta dėl to, kad aptariamoji leksema vienintelė yra iliustruota vartosenos pavyzdžiais, o viena daiktavardžio *žerimas* leksema atskirta todėl, kad šalia jos reikėjo pateikti sangražinio daiktavardžio *žerimasis* leksemą. Pagal BŽ rašymo ir redagavimo instrukciją sangražiniai veiksmų pavadinimai šiame žodyne paprastai nelemuoti pateikiami atitinkamų nesangražinių veiksmožodžių abstraktų straipsniuose (išskyrus tuos atvejus, kai skiriasi jų kirčiavimas). Tačiau tai jau atskirai aptartinas leksikografinių vienetų pateikimo žodynuose trūkumas.

Akivaizdu, kad ir tokiais, vedinių leksemų suliejimo atvejais, informaciją žymiai parankiau laikyti, tvarkyti, redaguoti ir atnaujinti, kai duomenys kaupiami kaip atskiros leksemos. DLDB bus šešios žodžio *iškilimas* leksemų kortelės, kurių kiekvienoje bus tiksliai nurodytas būtent tos pamatinio žodžio leksema, kuria remiasi vedinys, numeris. Taigi bazėje numatoma skirti tiek vedinio leksemų, kiek yra jo darybos opozicijų.

4. Formalus kelių leksemų suliejimas būdingas ne tik nuorodiniams vedinių aiškinimui, kai nurodomas pamatinis žodis ir atitinkamos jo reikšmės numeris. Panašių atvejų, kai kelios leksemos pateikiamos kaip viena, žodynuose pasitaiko kuriant tiek išvestinių, tiek paprastųjų žodžių apibrėžtis. Toliau pateikiama keletas pavyzdžių iš įvairių žodynų; šalia motyvuotojo žodžio, kurio apibrėžtis nagrinėjama dėl aptariamojo leksemų suliejimo, duodamas jį aiškinančio, apibrėžtyje vartojamo žodžio straipsnis. Palyginus motyvuotųjų ir motyvuojančiųjų žodžių semantiką, matyti, kad pirmieji neretai pateikiami taip, tarsi (bent iš pirmo žvilgsnio) turėtų mažiau reikšmių nei antrieji. Motyvuotųjų žodžių apibrėžtys formos požiūriu yra dvejopos. Vienais atvejais iš apibrėžties, kuri tėra viena, pateikimo aiškiai matyti, kad apibendrintai aiškinamos kelios leksemos, – nurodomos kelios motyvuojančiųjų žodžių reikšmės ir pan.:

BŽ:

taksuotojas, taksuotoja dkt. (1)
taksavimo (1, 2 r.) specialistas.

taksavimas dkt. (1) → taksuoti 1, 2.

taksuoti, *taksuoja*, *taksavo* vksm. (ką)
1. nustatyti įkainį, taksą; [sin.] įkainoti. 2.
įvertinti (mišką), atlikti taksaciją (2 r.).

LVSU:

kombinēt -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju.

1. Savienot noteiktās attiecībās, apvienot (atsevišķus elementus), pārej. *Prasmīgi k. krāsas. Kombinētā lopbarība. Kombinētie tauki. Kombinētie mēslušanas līdzekļi. Kombinēta metode. Pret ienaidnieku vērsts kombinēts trieciens.*
2. Izdomāt, izdarīt kombinācijas (2, 3, 4) [6], nepārej. *Šis futbolists, šahists labi kombinē.*

kombinācija s.

1. Atsevišķu elementu savienojums, sakārtojums. *Ciparu, elementu, krāsu k.*
2. **Matemātikā** – savienojumu grupa, kurā viens savienojums no otra atšķiras tikai ar pašiem elementiem.
3. Sarežģīta iecere, paņēmieni sistēma kāda mērķa sasniegšanai, pārn. *Veikla, riskanta k. Ar dažādām kombinācijām panākt ko.*
4. **Sporta spēlē** – vairāki savstarpēji saistīti paņēmieni, gājieni pārsvara iegūšanai vai stāvokļa uzlabošanai. *Šaha, dambretes k. Interesanta k. pie pretinieka vārtiem (piem., hokejā, futbolā). Kombināciju spēle (šahā, dambretē).*

СРЯ:

ЛЕГИОНЕР, -а, м.
Солдат легиона (в 1 и 2 знач.)
[...]

ЛЕГИОН, -а, м. **1.** В Древнем Риме: крупная войсковая единица. **2.** Название особых воинских частей в нек-рых странах. *Иностранный л.* **3. перен.** Неисчислимое множество (высок.). [...]

КРЫЛАТЫЙ, -ая, -ое; -ят.
1. С крыльями (в 1 и 2 знач.). *Крылатые муравьи. Крылатая ракета.* [...] **2. перен.** О помыслах: вольный, свободный. *Крылатая мечта.* [...]

КРЫЛО, -а [...] ср. **1.** Орган летания у птиц, насекомых, а также нек-рых млекопитающих. [...] **2.** Несущая (см. нести¹ во 2 знач.) плоскость летательного или другого движущегося аппарата. [...] **3.** Вращающаяся лопасть колеса ветряной мельницы. [...]

КУЧЕРЯВЫЙ, -ая, -ое; -яв (обл.) То же, что кудрявый (в 1 и 2 знач.). *К. парень.*

КУДРЯВЫЙ, -ая, -ое; -яв. **1.** Вьющийся кудрями, имеющий кудри. *Кудрявые волосы. К. мальчик.* **2. перен.** О дереве: пышный, с обильной мелкой листвой. *Кудрявая береза.* [...] **3. перен.** Манерный, вычурный. *К. стиль.* [...]

Kitais atvejais apibrēžtyje vartojamas motyvuojantysis žodis gali turėti kelias reikšmes, kuriomis (visomis ar tik keliomis iš jų) gali remtis motyvuotasis žodis, paprastai vedinys. Pastarasis tokiais atvejais turėtų būti pateikiamas kaip keliareikšmis, tačiau jį apibrėžiant nekonkretinama, kokia reikšme (ar kokiomis reikšmėmis) reikia suprasti apibrėžtyje vartojamą motyvuojantįjį žodį, apibrėžiama labai apibendrintai (vedinių atveju – dažniausiai vietoj leksinės reikšmės pateikiant darybinę reikšmę). Taip motyvuotojo žodžio reikšmių skirtumai niveliuojami ir jo semantinė sandara, leksemų struktūra, jų eiliškumas ir kitos ypatybės pateikiami netiksliai ir neišsamiai, plg.:

DŽ_{6c}:

2 apyšvies||is, ~ė (1)
pusiau šviesus: ~ė diena

švies||ūs, ~i (4)

prš. t a m s u s.

1. kuris šviečia ar yra apšviestas: ~i aušrelė aušta. ~i naktis. Šviėsios (apšviestos) gatvės. Išauš š. pavasaris. Su sniegu bus ~iaū (geriau matyti). || prk.: Š. gyvenimas.
2. kuris balto atspalvio: Šviėsios spalvos. Šviėsūs plaukai.
3. gerai matantis: Šviėsios jo akys.
4. prk. mokytas, apsišvietęs: Š. žmogus. Š. protas.
5. prk. linksmas: Matė visi jo šviėsių šypseną.
6. prk. gebantis gerai mąstyti, blaivus: Atsikėliau ~ià galva. [...]

Interleksis:

legioniėrius [lot. *legionarius*]:

1. legiono kareivis;
2. samdomasis svetimšalis sportininkas.

legiōnas [lot. *legio* (kilm. *legionis*)]:

1. sen. Romos kariuomenės pagr. organizacinis vienetas; susidėjo iš 30 manipulų (po 60–120 žm.);
2. kai kurių šalių kariuomenės spec. formuotės, pvz., svetimšalių legionas (Prancūzijoje, Ispanijoje);
- 3*. daugybė.

Be abejo, vedinys gali neturėti tiek reikšmių, kiek jų turi pamatinis žodis (arba kai kurios jo reikšmės gali būti potencialios, t. y. įmanomos, nors ir neužfiksuotos rašytiniuose šaltiniuose). Tokiais atvejais reikėtų konkrečiai nurodyti, kokia motyvuojančiojo žodžio leksema vedinys remiasi. Kartais tai rodo iliustraciniai vartosenos pavyzdžiai. Pavyzdžiui, 2008 m. kovo 28 d. paieškos sistema Google rasta tokių žodžių junginių ir sakinių: *apyšviesis medžiaginis lagaminas, šaknies apyšviesė žievė, apyšviesių plaukų žmogus, tamsios raidės apyšviesiame fone (ekrane), tamsoje plėvesavo apyšviesė vėliava, sudėtinga kiekvienam garantuoti apyšviesę senatvę, šilta apyšviesė vieta (gėlei)*. Iš jų matyti, kad būdvardis *apyšviesis* gali būti vartojamas kalbant ne tik apie ką nors šviečiantį ar apšviestą (dieną, naktį, gatvę, kambarį ir pan.), t. y. vedinys gali būti pamatuotas ne tik pirmosios pamatinio būdvardžio reikšmės. Jis gali remtis bent dviem pirmosiomis būdvardžio *šviesus* reikšmėmis, vadinasi, skirtinos mažiausiai dvi vedinio leksemos. Beje, šnekamojoje kalboje apyšviesiai ar apyšviesės gali būti ne tik spalvos, plaukai, bet ir akys, mąstymas, protas (tarkim, garbingo amžiaus sulaukus), galva (jau kiek pailsėjus) ir t. t., nors tokių vartosenos pavyzdžių internete ir nerasta. Dar vienas pavyzdys – būdvardžių *bjaurus* ir *apybjauris* pateikimas DŽ_{6e}:

apybjaur||is, ~ė (1)
gana bjaurus: A. kelias

bjaur||ūs, ~i (4)

1. negražus, nedailus; šlykštus, atstumiantis: B. pažiūrėti. B. valgis, kvapas.
2. prastas, šlapias, subjuręs: B. kelias, oras.
3. piktas: B. šuo.
4. prk. niekingas, nedoras: B. darbas. B. žmogus. Meilikauti nedora, ~ū.
5. prk. smarkus, didelis: B. šaltis, skausmas. [...]

Minėta paieškos sistema rasti tokie būdvardžio *apybjauris* vartosenos pavyzdžiai: *apybjauris oras, apybjauris charakteris, apybjauriai piešiniai, apybjauris spalvų derinys, apybjaurė savaitgalio pradžia, apybjaurė kompiuterinio žaidimo grafika, apybjauris snukis*. Iš jų matyti, kad vedinys *apybjauris* taip pat nėra vienareikšmis žodis, kaip kad galima būtų spręsti iš jo straipsnio DŽ_{6e}. Skirtinos bent trys vartosenos paliudytos jo reikšmės, pamatuotos trijų pirmųjų pamatinio būdvardžio *bjaurus* reikšmių, o remiantis šnekamosios kalbos pavyzdžiais *temperatūros neturiu, tik toks apybjauris kosulys kankina* arba *slogą tai įsitaisiau apybjaurę*, –dar viena: ‘gana didelis, gana smarkus, stiprokas’.

Reziumuojant šią nedidelę kelių išvestinių būdvardžių semantikos pateikimo žodynuose analizę pasakytina, kad pastarasis apibendrintas kelių vedinio leksemų pateikimo būdas yra problemiškausias, nes jų suliejimas sunkiausiai pastebimas. Tai, ko gero, gali sudaryti daugiausia rūpesčių DLDB kūrėjams, siekiantiems tiksliai pateikti visas leksemas, atskirti ir tinkamai išdėstyti visas dabar vartojamas leksikografinio vieneto reikšmes.

5. Kai kurių daugiareikšmių žodžių viena ar kelios leksemos yra tikriniai vardai (astronominiai ir kt.), pvz.: *nuskristi į Mėnulį* ir *blyškiai švietė mėnulis*, *arti žemę* ir *gyvybės atsiradimas Žemėje*, *Saulė dėmės* ir *saulės atokaita*, *Renesansas* ist. ir *benzininių variklių [roko, mokyklinių uniformų] renesansas*, *elektroninės svarstyklės* ir *gimęs su Svarstyklių ženklų* ir kt. Todėl tas pats žodis (ne sakinio pradžioje) priklausomai nuo leksemos pobūdžio gali būti rašomas dvejopai – didžiąja (tikrinis vardas) arba mažąja (bendrinių žodis) raide.

Vienuose žodynuose (dažniau elektroniniuose) tikrinė ir bendrinė žodžio reikšmės pateikiamos atskirais straipsniais, – išėitų, kad jos laikomos atskirais leksikografiniais vienetais, pvz.:

DŽ_{6e}:

bažnyč||ia (1)

maldos namai (ppr. katalikų ir protestantų): *Gotikos b. ~ios bokštai, varpai. Maža bažnytėlė. Kąltą ir iš ~ios veda* (tts.);

Bažnyč||ia (1)

religinė krikščionių bendrija: *Romos Katalikų B. Stačiatikių B. ~ios susirinkimas.*

CALD:

Earth(PLANET)

noun [S or U]

the planet third in order of distance from the Sun, between Venus and Mars; the world on which we live:

The Earth takes approximately 365&fr14; days to go round the Sun.

The Circus has been described as the greatest show on earth (= in the world);

earth(SUBSTANCE)

noun [U]

the usually brown, heavy and loose substance of which a large part of the surface of the ground is made, and in which plants can grow; the land surface of the Earth rather than the sky or sea:

The ploughed earth looked rich and dark and fertile. [...]

Kitais atvejais jos laikomos to paties leksikografinio vieneto leksemomis ir pateikiamos viename straipsnyje, plg.:

žēm||é (2)

1. planeta, kurioje gyvenama (**tikrinis pavadinimas**): *Ž. sukasi aplink Saulę. ~és rutulys, pluta.*
2. tos planetos paviršiaus sluoksnis; tą sluoksnį sudaranti medžiaga; jos gabalėlis: *~és drebėjimas. Leisti šaknis į ~ę. [...]*
3. tos planetos paviršius: *Stovėti ant ~és. [...]*
4. sausuma: *Pagaliau jūreiviai išvydo ~ę.*
5. šalis, kraštas: *Gimtoji ž. Žemaičių ž. Švedų ž. [...]* (DŽ₆₆);

žēmė dkt. (2) 1. (**Ž~**) vns. planeta, kurioje gyvename: *Žēmė sūkasi aplink Saulę. Aplink Žēmę sūkasi Mėnūlis. Žēmės rutulys.* 2. (ir dgs.) tos planetos paviršiaus sluoksnis: *Sulūginti su žēmė. Girdėti kaip iš po žemių. | tą sluoksnį sudaranti medžiaga: Augalā lėidžia šaknis į žēmę. [...]* 4. **земля**: *jūreiviai svajója pamatyti žēmę.* 5. šalis, kraštas: *Gimtoji žēmė. Žemaičių [aukštaičių] žēmė. [...]* (BŽ);

žēmė vns. dkt. m. (2, 8) 1. (**Žēmė**) dangaus kūnas, kuriame gyvena žmonės: *Žēmė sūkasi aplink Saulę. ° Aplink Žēmę sūkasi Mėnūlis.* 2. (ir dgs.) to dangaus kūno paviršiaus sluoksnis; tą sluoksnį sudaranti medžiaga: *Augalų šaknys áuga žēmėje. ° kàsti žēmę [žēmės]* 3. paviršius, kuriuo vaikščiojama: *Atsigiliau ant žēmės po obelimi. [...]* (MLKŽ);

1. **ЗЕМЛЯ**, -й, *вин. зéмлю; мн. зéмли, зéмель, зéмлям; ж. I. [с прописной буквы]*. Третья планета Солнечной системы, вращающаяся вокруг своей оси и вокруг Солнца, орбита которой находится между Венерой и Марсом. [...] *Окружность Земли. Луна – спутник Земли. [...]* 2. Место жизни и деятельности людей. *Сколько обидного на земле!* [...] 3. Суша, земная твердь (в отличие от водного или воздушного пространства). *Близость земли. Спустить с корабля на твердую землю. [...]* (БТСРЯ).

ziemia [...] 1. **Ziemia** «trzecia z kolei planeta w Układzie Słonecznym; kula ziemską» [...] 2. «wierzchnia warstwa skorupy ziemskiej; gleba, grunt»: *Żyzna, licha z. Z. uprawna, orna [...]* 3. «gospodarstwo rolne; grunt, pole, rola» 4. *blm* «to, po czym się stąpa, grunt pod nogami, u podstawy, podnóża czegoś; podłoga»: *Paść, osunąć się na ziemię. Samolot oderwał się od ziemi. [...]* (N)SP);

earth [...] 1 [**often E-**] the planet that we live on; terrestrial globe: it is the fifth largest planet of the solar system and the third in distance from the sun: diameter, c. 12,760 km (c. 7,930 mi.); period of revolution, one earth year; period of rotation, 24 hours; one satellite; symbol, ⊕ 2 this world, as distinguished from heaven and hell 3 all the people on the earth 4 land, as distinguished from sea or sky; the ground 5 the soft, granular or crumbly part of land; soil; ground [...] (W)

1. **ЗЕМЛЯ́**, -й, вин. зёмлю; мн. зёмли, земёлъ, зёмлям; ж. 1. [с прописной буквы]. Третья планета Солнечной системы, вращающаяся вокруг своей оси и вокруг Солнца, орбита которой находится между Венерой и Марсом. [...] Окружность Земли. Луна – спутник Земли. [...] 2. Место жизни и деятельности людей. Сколько обидного на земле! [...] 3. Суша, земная твердь (в отличие от водного или воздушного пространства). Близость земли. Ступить с корабля на твердую землю. [...] (БТСРЯ).

ziemia [...] 1. **Ziemia** «trzecia z kolei planeta w Układzie Słonecznym; kula ziemiska» [...] 2. «wierzchnia warstwa skorupy ziemskiej; gleba, grunt»: Żyzna, licha z. Z. uprawna, orna [...] 3. «gospodarstwo rolne; grunt, pole, rola» 4. *blm* «to, po czym się stąpa, grunt pod nogami, u podstawy, podnóża czegoś; podłoga»: Paść, osunąć się na ziemię. Samolot oderwał się od ziemi. [...] (N)SP);

earth [...] 1 [often E-] the planet that we live on; terrestrial globe: it is the fifth largest planet of the solar system and the third in distance from the sun: diameter, c. 12,760 km (c. 7,930 mi.); period of revolution, one earth year; period of rotation, 24 hours; one satellite; symbol, ⊕ 2 this world, as distinguished from heaven and hell 3 all the people on the earth 4 land, as distinguished from sea or sky; the ground 5 the soft, granular or crumbly part of land; soil; ground [...] (W)

Pastaraisiais atvejais grafinis tikrinio vardo išskirtinumas (rašyba didžiąja raide) gali būti vienaip ar kitaip pažymimas arba matomas tik vartosenos pavyzdžiuose (jei tokie pateikiami). Tačiau rašybos skirtumo nematyti, jei žodis pateikiamas iliustracinių žodžių junginių ar sakinių pradžioje; plg. straipsnius iš LVV:

ZEME dsk. ėen. zemju, s. 1. vsk. *Planėta, ko apdživo cilvēki.* Zeme riņķo ap Sauli. Zemes pavadoņi. Zemes pievilksanas spēks. 2. *Šīs planētas garozas virsēja kārtā.* Zemes dzilēs. Zemes darbi. 3. *Augsne.* Māla, smils, z. Art, izplēst zemi. Zemes racējs. [...];

SAULE dsk. ėen. -ļu, s. 1. *Debess ķermenis – zvaigzne, ap kuru riņķo Zeme u. c. planētas; arī citu debess ķermeņu sistēmu centrālā zvaigzne.* Saules sistēma. Saules aptumsums. Saules enerģija. Saules stari, siltums. Saules gaisma. S. lec, noriet. [...] 2. *Gaisma, siltums, ko izstaro šīs debess ķermenis.* Sildīties saulē. Istabā nav saules. [...].

Iš apžvalgos matyti, kad bendrine ir tikrine reikšmė vartojamus žodžius įvairūs žodynai pateikia skirtingai. Tokių žodžių duomenis bazėje ir šiuo atveju tikslinga laikyti atskirai, skirtingose leksemų kortelėse, o ne vienaip ar kitaip sujungtus į vieną straipsnį. Antraštinė žodžio forma kiekvienoje DLDB kortelėje bus tiksliai tokia, kokios reikalauja atitinkama jo reikšmė, – tikriniai vardai bus rašomi didžiąja raide, o bendrines sąvokas žyminčios leksemos – mažąja. Naudodamiesi šios duomenų bazės medžiaga žodynininkai galės pasirinkti, ar tokias leksemas

pateikti viename straipsnyje, ar formuoti du – tikrinio vardo ir bendrinio žodžio – straipsnius. Jų pasirinkimą lems žodyno sudarymo metodika, o galimybę rinktis leksemų jungimo būdą užtikrins nesusietas atskirų leksemų duomenų laikymas skirtingose kortelėse.

Baigiamosios pastabos

Apžvelgtieji pavyzdžiai iš tradicinių ir elektroninių žodynų rodo, kad įvairių rūšių duomenys žodyniniuose straipsniuose formos požiūriu gali būti pateikiami gana laisvai. Dėl to daugiau ar mažiau nukenčia informacijos tikslumas. Tradiciniame žodyne dauguma tokių ne visai tikslių pateikimo atvejų yra pateisinami siekiant žodyną parengti patogų vartotojui (neapkrauti jo nereikalinga informacija, neapsunkinti duomenų paieškos ir pan.). Elektroninės duomenų bazės struktūra turi būti maksimaliai tiksli. Dėl to pagrindiniu DLDB duomenų struktūros vienetu pasirinkta leksema, – kiek įmanoma tikslią leksemos kortelę sukurti racionaliau ir paprasčiau nei viso leksikografinio vieneto. Kuriant pastarojo kortelę reikėtų atsižvelgti į daugybę nesistemiško duomenų pateikimo atvejų (analogiškų aptartiesiems ir kitokių). Žymiai sudėtingiau būtų pildyti tokią kortelę įvedant pavienius duomenis – pirmiausia todėl, kad ji būtų gerokai didesnės apimties. Ją projektuojant tektų orientuotis į maksimalų reikšmių skaičių, o jų gali būti dešimtys (žr. žodžių *ėti*, *duoti*, *mušti* straipsnius LKŽ_e ir DŽ_{6e}) ir išdėstomos jos gali būti ne vien linijiniu principu. Neretai dažnesnio daugiareikšmio žodžio semantinė struktūra yra išsišakojusi, reikšmės jungiamos į grupes ir kartu su reikšmės atspalviais sudaro kelių pakopų hierarchinę sistemą (žr. veiksmažodžių *imti*, *leisti*, *būti* ir jų priešdėlinių vedinių, taip pat *po*, *prie* ir kt. prielinksnių semantinę struktūrą LKŽ_e, *apy-*, *su-* ir kt. priešdėlių straipsnius LKŽ_e ir DŽ_{6e}). Kur kas daugiau laiko ir pastangų atimtų įvestų pavienių viso leksikografinio vieneto duomenų patikra, o klaidų tikimybė būtų gerokai didesnė.

Dėl šių ir kitų priežasčių DLDB nutarta kurti kaip leksemų, o ne leksikografinių vienetų (jų žodyninių straipsnių) kartoteką. Be jokios abejonės, tolesni programavimo darbai bus skirti toms leksemoms automatiškai jungti į žodyninius straipsnius ir postraipsnius. Priklausomai nuo poreikių bazės naudotojai galės matyti tiek atskiros leksemos vaizdą, automatiškai suformuotą iš vienoje kortelėje esančių duomenų, tiek ir išsamų ir, tikėtina, tikslesnį žodyninį straipsnį, kurį ji sudaro su kitomis leksemomis.

Sutrumpinimai

BŽ – Bendrinės lietuvių kalbos žodynas (rengiamas).

CALD – Cambridge Advanced Learner's Dictionary, <http://dictionary.cambridge.org>.

DLDB – Dabartinės lietuvių leksikos duomenų bazė (kuriam).

DŽ_{6e} – Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, elektroninis leid. Vyr. red. St. Keinys, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2007.

Interleksis – Kompiuterinis tarptautinių žodžių žodynas Interleksis, Vilnius: Alma littera, Fotonija, 2003.

LKŽ – Lietuvių kalbos žodynas 1–2, Vilnius: Mintis, 1968–1969; 3–6: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1956, 1957, 1959, 1962; 7–9: Mintis, 1966, 1970, 1973; 10–15: Mokslas, 1976, 1978, 1981, 1984, 1986, 1991, 16–17: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1995, 1996; 18–19: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997, 1999; 20: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2002.

LKŽ_e – Lietuvių kalbos žodynas (1–20, 1941–2002; elektroninis var.). Red. kolegija: G. Naktinienė (vyr. red.), J. Paulauskas, R. Petrokienė, V. Vitkauskas, J. Zabarskaitė, Vilnius: LKI, 2005. [www.lkz.lt.]

LLVV – Latviešu literārās valodas vārdnīca 1–8, Rīga: Zinātne, 1972–1996.

LVSU – Latviešu valodas skaidrojošā vārdnīca, LU Matemātikas un informātikas institūts, 1993–2008. [<http://www.ailab.lv/Vardnica>.]

- LVV – Latviešu valodas vārdnīca, Rīga: Avots, 1987.
 MLKŽ – Norkaitienė M., Šepetytė R., Šimėnaitė Z., Mokomasis lietuvių kalbos žodynas. Red. R. Šepetytė, Vilnius: Baltos lankos, 2000.
 MTŽŽ – Mokyklinis tarptautinių žodžių žodynas. Par. I. Ermanyte ir kt., Kaunas: Šviesa, 1995.
 NSJP – Nowy słownik języka polskiego, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2002.
 W – Webster's New World Dictionary of American English. Editor-in-chief Victoria E. Neufeld, 3rd college edition, Cleveland & New York: Webster's New World, 1988.
 БТСРЯ – Большой толковый словарь русского языка. Ред. Кузнецов С. А., Санкт-Петербург: Норинт, 2002.
 ЛЭС – Лингвистический энциклопедический словарь. Гл. ред. Ярцева В. Н., Москва: Советская энциклопедия, 1990.
 СРЯ – Ожегов С. И., Словарь русского языка, Москва: Русский язык, 1988.

Literatūra

- Gudavičius, A. 2007: *Gretinamoji semantika*, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
 Jakaitienė, E. 1980: *Lietuvių kalbos leksikologija*, Vilnius: Mokslas.
 Jakaitienė, E. 2005: *Leksikografija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
 Jakaitienė, E. 2009: *Leksikologija*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
 Merriam Webster Online Dictionary, <http://www.merriam-webster.com>.
 Murmulaitytė, D. 2006a: „Bendrinės lietuvių kalbos leksikos duomenų“ bazė – paskirtis ir struktūra. *Aiškinamųjų bendrinės kalbos žodynų aktualijos*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 247–295.
 Murmulaitytė, D. 2006b: Naujas bendrinės lietuvių leksikos tyrimo įrankis. *Baltu filologija* 15, Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 41–57.
 Murmulaitytė, D. 2007: Vedinys – savarankiškas leksikografinis vienetas. *Valoda – 2007. Valoda dažādu kultūru kontekstā*. Zinātnisko rakstu krājums XVII. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule“, 462–470.
 Murmulaitytė, D., Polekaitė, E. 2008: Bandomasis „Bendrinės lietuvių leksikos duomenų bazės“ duomenų rengimas. *Studentų mokslinė praktika. 2006–2007 m.* Konferencijos medžiaga, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 60–63.
 Murmulaitytė, D. 2009a: Leksikografinis vienetas tradiciniame žodyne ir elektroninėje duomenų bazėje. *Prace bałtystyczne* 4, Warszawa: Uniwersytet Warszawski, Wydział Polonistyki, 25–44.
 Murmulaitytė, D. 2009b: „Bendrinės lietuvių leksikos duomenų bazė“ – ne elektroninis „Bendrinės lietuvių kalbos žodynas“. *Kalbų studijos / Studies about languages* 15, Kaunas: KTU leidykla, 2009, 77–84. [www.ceeol.com.]
 Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca (interneta versija) / LU Latviešu valodas institūts, 2003–2006, <http://www.ailab.lv/MLVV>.
 Vaitkevičiūtė, V. 1999–2000: *Tarptautinių žodžių žodynas* 1–2, Vilnius: Žodynas.

Išnašos

[1] Ankstesnėse autorės publikacijose, konferencijų pranešimuose ir jų tezėse aptariamasis kalbos vienetas buvo vadinamas semema. Remiantis kalbotyros terminų žodynais ir kitais teoriniais veikalais (Gaivenis, Keinys 1990: 179; ЛЭС 1990: 437, dar plg. Jakaitienė 1980: 12, 18, 40) šis terminas kaip „darbinis“ buvo pasirinktas pačioje Dabartinės lietuvių leksikos duomenų bazės kūrimo pradžioje, dar tik kristalizuojantis jos duomenų struktūrai ir polisemijos atveju prireikus leksikografinį vienetą suskaidyti į atskiras reikšmes. Reikšmės termino atsisakyta siekiant neišleisti iš akių kalbos vieneto raiškos, nes reikšmė leksikografų neretai pavadinama ir

leksikografinio vieneto apibrėžtis ar kitoks aiškinimas, taigi turimas galvoje tik kalbos vieneto turinys. Ilgainiui nuodugniau patyrinėjus duomenų pateikimą įvairiuose žodynuose, tikslinant kuriamos bazės duomenų struktūrą ir susipažinus su naujausia teorine literatūra darėsi akivaizdu, kad pagrindinis šios bazės duomenų struktūros vienetas vadintinas leksema (Jakaitienė 2005: 19–20; Jakaitienė 2009: 28–29, 57). Sememos termino atsakyti paskatino ir daugeliu atveju klaidinantis jo daugiareikšmiškumas, – semema gali būti vadinami ir panašūs, ir skirtingos prigimties kalbos reiškiniai, plg.: „mažiausias savarankiškai realizuojamas reikšminės sandaros vienetas, susidedantis iš semų, pavyzdžiui, atskira tam tikro žodžio reikšmė sudaro sememą“ (Gaivenis, Keinys 1990: 179), „pagrindinis leksinės sistemos vienetas, realiai aktualizuojamas šnekos aktuose“ (Gudavičius 2007: 67), „morfemos reikšmė“ (Interleksis, W) ir kt.

[2] Nagrinėti lietuvių, latvių, rusų, lenkų, anglų kalbų žodynai, kurių sąrašas ir pavadinimų sutrumpinimai pateikiami straipsnio gale. Cituojant jų medžiagą stengtasi išlaikyti tą patį formatą, koks yra cituojamajame žodyne. Praleistos teksto dalys žymimos [...]. Žodyninio straipsnio vieta, į kurią atkreiptinas dėmesys, cituojant pateikiama tamsesniame fone.

[3] Atkreiptinas dėmesys, kad rašant šį straipsnį BŽ dar tik redaguojamas, ir kai kurie čia cituojami jo pavyzdžiai dar gali būti pakoreguoti. Tačiau pagrindiniai būsimą žodyno sandaros ir informacijos pateikimo principai jau yra ganėtinai nusistovėję, todėl atrodo tikslinga pasiremti ir šio žodyno kad ir ne galutine medžiaga, ypač turint galvoje, kad jis rengiamas naujoviškai ir kad jo duomenys sudarys Dabartinės lietuvių leksikos duomenų bazės pagrindą

[4] Ankstesnis pavadinimas Bendrinės lietuvių leksikos duomenų bazė pakeistas siekiant tikslumo (šioje bazėje bus kaupiama ne tik bendrinė lietuvių leksika) ir norint išvengti painiojimo su Bendrinės lietuvių kalbos žodynu ir jo duomenimis, kurie aptariamojoje bazėje bus pradiniai, bet ne vieninteliai. Apie šią bazę paskelbta keletas publikacijų (žr. literatūros sąrašą), skaitytas ne vienas pranešimas seminaruose ir respublikinėse bei tarptautinėse konferencijose. Trumpai primintina, kad mokslinė Dabartinės lietuvių leksikos duomenų bazė (DLDB) kuriama Lietuvių kalbos institute kartu su Matematikos ir informatikos instituto programuotojais Snieguole Meškauskiene, Antanu Grincevičiumi ir Remigijumi Andžiumi. Ji sumanyta siekiant kaupti dabartinės lietuvių kalbos leksiką ir ją preliminariai leksikografiškai apdoroti; įvairiais aspektais (morfologijos, kirčiavimo, semantikos, sintaksės (junglumo ir kt.), norminiu, terminų, darybos, etimologijos, sinonimų, antonimų, vartojimo dažnio ir kt.) tirti, nuolat tikslinti, redaguoti ir atnaujinti sukauptus duomenis; fiksuoti probleminius atvejus, paprastai nepatenkančius į žodynus; sukauptų duomenų pagrindu rengti įvairius žodynus, mokslo leidinius, mokymo priemones ir kt. Be minėtų dalykų nuo kitų leksikografinėms reikmėms skirtų bazių DLDB dar skirsis šiomis ypatybėmis: 1) jos pagrindinis struktūrinis vienetas bus leksema, o ne visas žodyninis straipsnis – tokiu būdu kaupiant duomenis atsivers daugiau mokslinio tyrimo ir žodynų rengimo galimybių; 2) sudėtinga duomenų struktūra (85 pavieniai ir grupuoti duomenų laukai); 3) paieškos rezultatų vaizdavimo variantų (rodinių) gausa (6) – nuo vienos leksemos kortelės iki viso žodyninio straipsnio; 4) įvairialype, keliapakope duomenų paieška pagal vieną ar kelis požymius ir įvairius jų derinius.

[5] Elektroniniame LSVS vediniai iš straipsnių, analogiškų cituotiems, yra iškeliami ir išvardijami naujoje pastraipoje po žodžio atvasinājumi (vediniai); vadinasi, darybos duomenys pateikiami ne pamatinio žodžio straipsnyje, o po jo.

[6] Šis pavyzdys įdomus dar ir tuo, kad žodis *kombinācija* antrąja reikšme yra matematikos, o ketvirtąja – sporto terminas. Taigi reikėtų suprasti, kad antroji žodžio kombinēt leksema taip pat vartojama abiejose šiose srityse (nors vartosenos pavyzdžiai yra tik iš sporto srities). Visa tai (kartu su dar viena, ne terminine reikšme) pateikiama kaip viena, antroji, veiksmožodžio leksema.

Gauta 2010 m. balandžio 29 d.

Priimta 2010 m. birželio 30 d.

*Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, 10308 Vilnius, Lietuva
El. paštas: daminga@takas.lt*